

Тарасенко К. М.
*аспірант кафедри підприємництва та економіки підприємств
Університету митної справи та фінансів*

Tarasenko K. M.
*Postgraduate Student of Entrepreneurship and Business Economics
University of Customs and Finance*

МІСЦЕ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОГО РИНКУ ПРАЦІ

THE PLACE OF UKRAINE IN THE INTERNATIONAL LABOR MARKET

Анотація. У статті розглянуто головний елемент глобальної економічної системи – міжнародний ринок праці та місце України в його системі. Представлено основні причини, які зумовлюють посилення територіальної міграції населення, та головні чинники масової еміграції. Розглянуто проблеми міграційних процесів, спричинені економічною кризою, безробіттям, низьким рівнем життя населення та політичною нестабільністю. Визначено, що кардинальним стимулом є різниця в оплаті праці, адже середньомісячний заробіток трудового мігранта становить приблизно 1 000 доларів, а середня заробітна плата українця не перевищує 150 доларів. Проаналізовано рівень безробіття населення в період з 2010 року до 2015 року та причини, що зумовили його стрімке зростання. Означено тенденцію до зменшення економічно активного населення. І ця проблема масового безробіття населення може бути частково вирішена за рахунок міграції, виїзду частини громадян України за її межі в пошуках роботи і засобів прожиття. Адже нині спостерігається вплив за кордон продуктивної робочої сили з усіх регіонів України, що загрожує підризом трудового потенціалу багатьох сфер виробництва, науки, культури, освіти, медицини. Отримані результати можуть бути використані для подальшого теоретичного та практичного дослідження особливостей міграційних процесів України.

Ключові слова: міграція, міграційні процеси, міжнародний ринок праці, трудовий мігрант, безробіття.

Постановка проблеми. Активізація у світі інтеграційних процесів є важливим чинником формування міжнародного ринку праці, що є системою відносин, які виникають між державами щодо узгодження попиту та пропозиції світових трудових ресурсів, умов формування робочої сили, оплати праці та соціального захисту.

Все більшого поширення і значення набуває переміщення людських ресурсів, зумовлене соціально-економічними, військовими, екологічними, етнічними та релігійними чинниками. Істотне зростання масштабів міжнародної міграції, залучення до неї значних обсягів трудових ресурсів актуалізують дослідження міжнародної міграції робочої сили як однієї з форм світових господарських зв'язків та її впливу на світове господарство.

Актуальність теми полягає у тому, що одним із важливих елементів глобальної економічної системи, на яку перетворився світ наприкінці другого тисячоліття, є міжнародний ринок праці. Завдяки міжнародному ринку праці відбувається інтернаціоналізація вимог до умов відтворення робочої сили, життя і праці мільйонів людей у різних регіонах світу.

Важливість дослідження міграційних процесів зумовлена стрімким зростанням їх обсягів, нарощуванням інтенсивності, вагомих впливом на соціальний та економічний розвиток країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням участі України на міжнародному ринку праці та міграційним процесам нашої держави присвячені роботи багатьох вітчизняних, і зарубіжних науковців, таких як, зокрема, Е.М. Лібанова, О.А. Малиновська, Ю.Г. Козак, О.І. Піскун. Однак залишається нерозкритим питання ролі української міграції на міжнародному ринку праці.

Мета статті полягає в розкритті проблем, які впливають на участь України в системі міжнародного ринку праці, та аналізі сучасного стану її міграційних процесів.

Виклад основного матеріалу. Зростання відкритості українського суспільства обов'язково приводить до

дедалі більшого втягнення України в міжнародний обмін робочою силою. Перехід до ринкової економіки створює реальні умови для формування ринку праці. Однією з важливих рис його становлення є різке зростання міграційних процесів як усередині країни, так і за її межами [1]. Посилення територіальної міграції населення зумовлюється такими причинами:

- структурна перебудова економіки і пов'язані з нею зростання безробіття, процеси роздержавлення власності і приватизації, які супроводжуються збільшенням мобільності капіталу, його інтенсивним міжгалузевим і географічним переливанням;

- нерівномірність в розміщенні продуктивних сил, суттєві відмінності в соціально-економічних умовах життя в селі і в місті, в різних регіонах країни;

- нестабільна політична ситуація в країні;

- інтенсифікація міграційних процесів на національному ґрунті;

- різке погіршення екологічної ситуації в окремих регіонах [3].

Становлення ринкових методів господарювання відбувається в умовах гострих кризових явищ в економічному, соціальному і політичному житті. Ринкова трансформація економіки України здійснюється вкрай непослідовно, що призводить до зростання негативних явищ, поглиблення господарського хаосу.

Почуття постійного занепокоєння населення країни викликають два чинники, що загрожують його фізичній та економічній безпеці: безпрецедентне зростання бандитизму і насування масового безробіття [1].

Згідно з даними за 2010 рік кількість офіційно зареєстрованих безробітних в Україні становила 1 713,9 тис. осіб, або 8,2% загальної чисельності працездатного населення. А з урахуванням так званого прихованого безробіття цей показник сягає від 30% до 45% загальної чисельності зайнятих. За 2015 рік, згідно з даними Державної служби зайнятості України, цей

Економічна активність населення віком 15–70 років

	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік
Економічно активне населення, тис. осіб	20 894,1	20 893,0	20 851,2	20 824,6	19 920,9	18 097,9
Рівень економічної активності населення, %	63,6	64,2	64,5	64,9	62,4	62,4
Населення, зайняте економічною діяльністю, тис. осіб	19 180,2	19 231,1	19 261,4	19 314,2	18 073,3	16 443,2
Рівень зайнятості населення, %	58,4	59,1	59,6	60,2	56,6	56,7
Безробітне населення, тис. осіб	1 713,9	1 661,9	1 589,8	1 510,4	1 847,6	1 654,7
Рівень безробіття населення, %	8,2	8,0	7,6	7,3	9,3	9,1
Економічно неактивне населення, тис. осіб	11 945,0	11 657,4	11 456,9	11 270,1	12 023,0	10 925,5

Джерело: складено за даними джерела [7]

показник безробіття становив 1 654,7 тис. осіб, що склало 9,1% економічно активного населення (табл. 1).

Проблема масового безробіття і зубожіння широких мас населення може бути частково вирішена за рахунок міграції, виїзду частини громадян України за її межі в пошуках роботи і засобів проживання. Не секрет, що через постійне погіршення соціально-економічної й морально-психологічної ситуації в Україні еміграційні настрої в населення зростають. Але якщо раніше основним мотивом еміграції був етнічний, то в останній період таким став економічний фактор.

Після зняття штучних перешкод на шляху воз'єднання сімей кількість емігрантів з України зростала дуже швидко. Здебільшого емігрували євреї, німці, угорці, греки. Згідно з даними статистики з 95,4 тис. осіб, які покинули Україну в 1990 році, 92% виїхали в Ізраїль. Щоправда, у 1991 році цей показник упав до 50 тис. осіб. Стабілізація і навіть скорочення кількості тих, хто виїжджає за кордон на постійне проживання, свідчить, з одного боку, про певну вичерпаність ресурсів етнічної еміграції, а з іншого – про посилення обмежувальної імміграційної політики країн-реципієнтів [2].

Нині закордоном працює від 1 до 3 млн. українських громадян, переважна частина яких влаштовується на роботу нелегально. Цей показник має тенденцію до зростання з урахуванням нестабільної політичної ситуації в країні.

Спробувати працевлаштуватися закордоном в період поїздки за особистим запрошенням прагне половина тих, хто отримує дозвіл на виїзд. Їх можна віднести до категорії напівлегальних іммігрантів, оскільки, діставши право на виїзд у ту чи іншу країну, вони не мають при цьому дозволу на отримання роботи, але в нелегальний спосіб усе ж таки отримують її.

Нині спостерігається вплив закордон продуктивної робочої сили з усіх регіонів України, що загрожує підривом трудового потенціалу багатьох сфер виробництва, науки, культури, освіти, медицини.

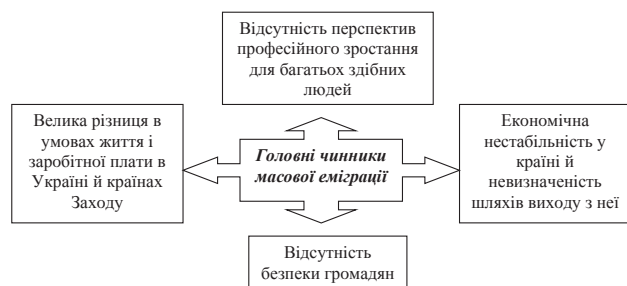

Рис. 1. Головні чинники масової еміграції

Джерело: складено за даними джерела [3]

Головні чинники масової еміграції зображені на рисунку 1.

На жаль, не вдається уникнути не тільки виїзду простої робочої сили, але й «відпливу умів», причому в багатьох випадках безповоротного. Економічні й професійні мотиви «відпливу умів» полягають у незадоволенні спеціалістів не тільки матеріальним станом, але й своїм статусом у суспільстві, низьким соціальним престижем, неможливістю сповна реалізувати творчі можливості.

Нині міжнародна міграція робочої сили перетворилася на суттєвий економічний, соціальний та гуманітарний фактор розвитку як країн походження, так і тих держав, що приймають. Кожна зі сторін, яка бере участь у процесі обміну трудовими ресурсами, намагається здобути для себе конкретну користь. Що стосується України, то її в найближчий період чекає, найімовірніше, доля країни-постачальника робочих рук на європейській і світовий ринок праці. Але і в цій якості вона може отримати низку економічних вигод: по-перше, з'являється можливість знизити рівень безробіття, пом'якшити таким чином соціальну напруженість у суспільстві; по-друге, значну частину заробітної плати емігранти перекажуть на батьківщину, що поповнить валютний фонд; по-третє, розроблені МОП рішення дають Україні право ставити питання про отримання компенсації за підготовку робочої сили від країн – можливих користувачів її трудових ресурсів.

Крім того, міждержавні трудові міграції - важливий чинник надходження в країну нових технологій, досвіду роботи, перебудови професійної та кваліфікаційної структури зайнятості, швидкого й ефективного пристосування до умов світового ринку.

Проте цілком очевидне й те, що масовий відплив продуктивної робочої сили, особливо вчених і спеціалістів, завдасть Україні значних економічних, інтелектуальних та моральних збитків. Виїзд кваліфікованих кадрів, молодих спеціалістів негативно вплине на професійну структуру працездатного населення, погіршить його статеві-віковий склад. Еміграція, як правило, супроводжується вимушеним розривом, нехай і неостаточним, сімейних зв'язків, їх послабленням [4, с. 248–249].

Згідно з даними станом на 2015 рік за межами України працювало близько 3,5 млн. громадян: близько 70% у країнах СНД і решта – в інших країнах. Найбільшими центрами офіційного працевлаштування громадян України у Західній Європі є Німеччина, Франція, Велика Британія, Греція, Італія, Португалія, Іспанія (близько 30% легальних мігрантів); у Східній Європі – Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина, Росія, Білорусь, тобто ближнє зарубіжжя. Водночас усе більше українців мігрує для пошуку роботи у США, Канаду, країни Близького Сходу тощо. При цьому більша частина емігрантів з України

працює закордоном на нелегальних засадах і в умовах нестандартної зайнятості [7]. До нестандартних форм зайнятості можна віднести:

- повну зайнятість за умов гнучких форм організації робочого часу;
- неповну зайнятість, тобто режим зайнятості в неповний робочий час;
- тимчасову роботу;
- зайнятість на засадах вторинної зайнятості;
- зайнятість на основі договорів цивільно-правового характеру;
- надомну праця та праця за викликом;
- дистанційну зайнятість, неформальну зайнятість [4, с. 251].

Незважаючи на те, що нестандартна зайнятість іммігрантів позбавляє їх елементарних прав та соціальних гарантій, вона залишається для більшості з них привабливою, оскільки навіть при таких недоліках це є кращими умовами та можливостями, ніж те, що вони мали у своїй країні.

Відсутність політики боротьби з нестандартною (фактично нелегальною) формою зайнятості більшості іммігрантів урядами розвинених країн пояснюється тим, що нестандартна зайнятість дає їм змогу розв'язати кілька важливих проблем трансформації ринку праці, а саме:

1) вона допомагає маневрувати кількістю та якістю робочої сили, виходячи з потреб розвитку виробництва та економічної ситуації, що склалася;

2) вона дає змогу зменшити витрати на робочу силу внаслідок більш низької заробітної плати та обмеженого набору соціальних виплат, оскільки тимчасовим працівникам-мігрантам не сплачується допомога під час звільнення, безробіття;

3) вона дає змогу збільшити (або зберегти) чисельність зайнятих громадян країни, не збільшуючи при цьому число робочих місць;

4) тимчасовий найм може використовуватися фірмами для відбору постійних працівників з числа найкращих тимчасових працівників-мігрантів.

У фаховій літературі виокремлюють низку чинників, що продукують підвищення попиту на нестандартну зайнятість на міжнародному ринку праці:

- структурні зрушення в процесі переходу від масового виробництва до виробництва, що притаманне постіндустріальній економіці (економіці знань);
- посилення глобальної конкуренції;
- глобалізація міжнародного ринку праці;
- значне розширення сектору послуг;
- небувалі масштаби застосування інформаційних та комунікаційних технологій;
- підвищення гнучкості ринку праці й виробництва.

Зміни в структурі пропозиції робочої сили на міжнародному ринку праці стимулюються дією певних чинників (рис. 2).

Останнім часом розповсюджується такий різновид нестандартної зайнятості, як тимчасова зайнятість, тобто робота на визначений, обумовлений час. Така робота отримала назву «контрактна робота», або «фріланс» (“freelancer”, тобто працівник, який не перебуває в штаті). Перевагою такої форми зайнятості для іммігрантів є додатковий заробіток, а недоліками – непостійна робота, відсутність соціального пакету, обмеження у своїх правах. На умовах заздалегідь обумовленого строку роботи частіше приймають на роботу чоловіків, ніж жінок, хоча жінок більш влаштовує така форма зайнятості [5, с. 120–121].

Після здобуття незалежності українське суспільство стає все більш відкритим. Це є запорукою виваженої,

активнішої участі України в міжнародних процесах, зокрема міграційних. Формується контингент високоосвічених українців, що працюють в науково-дослідних центрах, навчальних закладах і провідних компаніях закордоном.

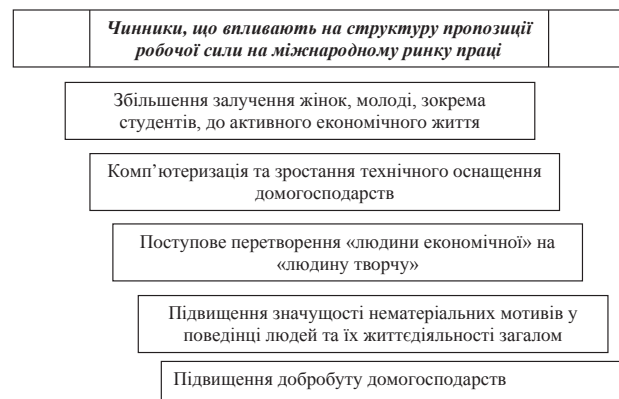

Рис. 2. Чинники, що впливають на структуру пропозиції робочої сили на міжнародному ринку праці

Джерело: складено за даними джерела [5]

Науковці мають можливість не тільки роботи, але й стажування, навчання, підвищення кваліфікації закордоном. У 2015 році чисельність науковців, які здійснювали такі виїзди, збільшилась на 6,7% і досягла 4,4 тис. осіб. Для проведення наукових досліджень виїжджало 6,2 тис. осіб (на 6,4% більше, ніж у 2014 році). Водночас на 8,8% зменшилась кількість виїздів для викладацької роботи (435 осіб). З метою участі в міжнародних семінарах, конференціях тощо було здійснено 10,9 тис. виїздів закордон. Більшість виїздів (92,3%) проводилась терміном до 3-х місяців, 6,8% – до одного року, 47 осіб виїжджали більше ніж на 2 роки.

Конкурентоспроможність висококваліфікованих працівників на міжнародному ринку праці сильно залежить від рівня кваліфікації та затребуваності спеціалістів за певною галуззю наук. Найбільше наукових мігрантів запрошують у сферу природничих наук, зокрема фізико-математичних та медичних.

На короткий термін є попит у сфері технічних наук, значно менший – в економічних, юридичних, психологічних науках.

Поширеною стала практика використання різноманітних грантів для молодих науковців, аспірантів. Відповідно до даних Державної служби статистики України у 2014 році було отримано 1 885 грантів на наукову роботу від міжнародних фондів, зокрема 63,3% грантів були індивідуальними, а 36,7% – колективними. Загалом 4,5 тис. науковців скористалися грантами у 2014 році [7].

Крім того, швидкими темпами зростає чисельність «маятникових» висококваліфікованих мігрантів, адже сьогодні багато вчених живуть і за кордоном, і на батьківщині, постійно мігруючи між двома країнами.

Відомо, що багато вчених, викладачів вищих навчальних закладів Західної України працюють як в Україні, так і в Польщі, Угорщині, Словаччині тощо.

Вже десятки тисяч українців – висококваліфікованих спеціалістів ІТ-сфери – довели свою конкурентоспроможність на міжнародному ринку праці. Вони працюють на іноземного роботодавця дистанційно, не виїжджаючи з країни. При цьому, використовуючи тіньові схеми, вони (найчастіше – не за власним вибором, але за мовчазною згодою) сплачують мінімальні податки в Україні або не сплачують їх взагалі.

Визначальним фактором конкурентоспроможності наших громадян на зовнішньому ринку праці та активізації еміграції є не тільки економічна, але й політична ситуація в країні, яка вже тривалий час не сприяє інтелектуальному розвитку. На тлі подій кінця 2013 року можна прогнозувати зменшення конкурентоспроможності наших трудових мігрантів в Росії, але ймовірно збільшаться можливості трудової реалізації в країнах Європейського Союзу.

Економічна ситуація в Україні не просто несприятлива, вона виштовхує мобільних висококваліфікованих громадян шукати роботу закордоном. Заробітна плата науковця в Україні в десятки разів менша, ніж в розвинутих країнах. Так, середньорічна заробітна плата вченого у 2013 році у США становила близько \$ 96 000, європейського вченого – \$ 66 700, в Канаді – \$ 78 200, тоді як в Україні – \$ 4 700 або навіть менше.

Очевидно, що у 2014 році вона зменшилася ще вдвічі в результаті падіння курсу гривні і зменшення витрат на науку під впливом кризи [6, с. 30–34].

Варто зауважити, що конкурентоспроможність наших громадян на зовнішньому ринку праці передбачає можливість мати сприятливі умови для життя на території країни перебування. У 2008 році Єврокомісія схвалила дві директиви щодо залучення кваліфікованих мігрантів. Згідно з ними передбачається допуск висококваліфікованих мігрантів в ЄС та створення «Блакитної карти», що надає цим людям низку соціально-економічних прав і гарантій, сприятливі умови для об'єднання родин, дотримання рівності у правах між громадянами держав-членів та власниками «Блакитної карти» щодо заробітної плати, спрощується процес отримання дозволу на роботу та право проживання і для роботодавця, і для працівника.

«Блакитна картка» створена, щоб залучати висококваліфікованих працівників. Вона дає змогу її власникам, які провели три роки в одній з країн ЄС, мати доступ до інших країн ЄС. Картка діє три роки і поновлюється додатково на два роки. Кандидатом на «Блакитну картку» може стати особа, яка знайшла роботу в ЄС, має щонайменше п'ять років досвіду роботи у відповідній сфері чи диплом університету, визнаного відповідною країною-членом ЄС. Трудова угода кандидата має гарантувати дохід щонайменше в 1,7 рази більший, ніж середня заробітна плата до вирахування податків у відповідній країні ЄС.

Реалізація Німеччиною Директиви Європейського Союзу вступила в силу 1 серпня 2012 року. Для заохочення кваліфікованих фахівців з усього світу в країні формується «culture of welcome». Політика, суспільство, уряд та бізнес заохочують людей залишитися в країні. Станом на кінець червня 2013 року у Німеччині працювало 364 висококваліфіковані фахівці з України, які скористалися новими правилами отримання документів на перебування і роботу [8, с. 11–12].

Міграція – це двосторонній процес. Експортуючи власну робочу силу, Україна обов'язково імпортуватиме іноземну робочу силу. Впровадження у виробництво закордонних технологій, освоєння «ноу-хау», їх участь у приватизації спричинять приплив з-за кордону бізнесменів, менеджерів, комерсантів та інших фахівців. Можливі канали припливу іммігрантів:

- повернення на батьківщину частини тих українців, котрі живуть і працюють у Росії, інших країнах;
- рееміграція патріотично налаштованих представників далекого зарубіжжя, які проживають у Північній і Південній Америці, Австралії та інших країнах світу;
- запрошення на роботу спеціалістів і робочих кадрів з різних країн Європи, Азії, Америки за ліцензіями;
- в'їзд біженців, які рятують своє життя, а також повернення раніше депортованих народів [9].

Таким чином, інтеграція України у світовий ринок праці передбачає всебічне врахування тенденцій розвитку сучасної міжнародної трудової міграції, її форм та особливостей, механізму її державного регулювання.

Висновки. Виходячи з вищенаведеного дослідження, можна сказати, що інтеграція України до світового ринку праці є важливою умовою оптимізації національної участі у міжнародному розподілі праці. Стати рівноправним суб'єктом світового ринку праці та учасником інтеграційних процесів Україна зможе лише за умови підвищення ефективності використання наявного трудового потенціалу і забезпечення його розвитку згідно з міжнародними стандартами, оскільки він є головною продуктивною силою та основою забезпечення конкурентоспроможності економіки кожної держави. Водночас для визначення напрямів посилення інтеграційної взаємодії України необхідним є всебічний і глибокий аналіз процесів, що відбуваються на світовому ринку праці.

Список використаних джерел:

1. Міжнародна економіка: інтеграція науки та практики / О.А. Гавриш та ін. ; за заг. ред. О.А. Гавриш. – Збірник наук. праць НТУУ «КПІ». – К., 2014. – 131 с.
2. Буковинська бібліотека: міжнародна міграція робочої сили: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://buklib.net/books/25044>.
3. Населення України. Трудова еміграція в Україні. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2012. – 233 с.
4. Заєць М.А. Міжнародна економіка : [навч. посіб. з грифом МОН України] / М.А. Заєць, Ю.Г. Козак. – К. : ЦУЛ, 2013. – 1118 с.
5. Основи економічної теорії : [навч. посібник] / [Ю.Г. Козак, С.С. Шаповал, О.С. Кіро]. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 263 с.
6. Давидюк Л.П. Нестандартні форми зайнятості в системі трансформації міжнародного ринку праці / Л.П. Давидюк / Економічний аналіз : зб. наук. праць. – Тернопіль, 2015. – С. 30–34.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Сирочук Н.А. Міжнародна трудова міграція українців до країн ЄС / Н.А. Сирочук. – Регіональна економіка. – 2014. – 21 с.
9. Малиновська О.А. Міграції в умовах глобальної фінансово-економічної кризи / О. А. Малиновська. – Регіональна економіка. – 2010. – С. 123–133.

Аннотация. В статье рассмотрен главный элемент глобальной экономической системы – международный рынок труда и место Украины в его системе. Представлены основные причины, которые обуславливают усиление территориальной миграции населения, и главные факторы массовой эмиграции. Рассмотрены проблемы миграционных процессов, вызванные экономическим кризисом, безработицей, низким уровнем жизни населения и политической нестабильностью. Определено, что кардинальным стимулом является разница в оплате труда, ведь среднемесячный заработок трудового мигранта составляет примерно 1 000 долларов, а средняя заработная плата украинца не превышает 150 долларов. Проанализированы уровень безработицы населения в период с 2010 года до 2015 года и причины, повлекшие его стремительный рост. Отмечена тенденция к уменьшению экономически активного населения. И эта проблема массовой безработицы населения может быть частично решена за счет миграции, выезда части граждан Украины за ее пределы в поисках работы и средств проживания. Ведь сейчас наблюдается отток за границу производительной рабочей силы из всех регионов Украины, что грозит подрывом трудового потенциала многих сфер производства, науки, культуры, образования, медицины. Полученные результаты могут быть использованы для дальнейшего теоретического и практического исследования особенностей миграционных процессов Украины.

Ключевые слова: миграция, миграционные процессы, международный рынок труда, трудовой мигрант, безработица.

Summary. The article considers the main element of the global economic system is the international labour market and Ukraine's place in its system. There are presents the main causes that enhance the territorial migration of the population and the main factors of mass emigration. There are considered the problems of migration processes caused by the economic crisis, unemployment, low living standard and political instability. It is determined that a crucial incentive is the wages differential, because the average monthly earnings of a labor migrant is about \$ 1 000, but the average salary of Ukraine residents does not exceed \$ 150. It is marked a trend towards the decrease in the economically active population. There is analyzed the unemployment rate of the population in the period from 2010 to 2015 and the reasons that have caused its rapid growth. And this problem of mass unemployment of the population can be partially solved by the migration, departure of Ukrainian citizens abroad in search of work and means of living. There is an outflow abroad of productive workers from all regions of Ukraine, which threatens to undermine the employment potential of many areas of production, science, culture, education, medicine now. The obtained results can be used for further theoretical and practical study of the peculiarities of migration processes in Ukraine.

Key words: migration, migration processes, international labour market, migrant worker, unemployment.